

2(2)/2011

AGNIESZKA LATOSIŃSKA

Wkład ugrupowań katolickich we włoską politykę XX wieku

We Włoszech relacje pomiędzy państwem a Kościołem miały specyficzny charakter. Z jednej strony Kościół pozostawał w opozycji do państwa włoskiego ze względu na przeciwstawienie teoretycznych pojęć liberalnych (takich jak: wolność kultu, moralna i prawna wyższość państwa nad Kościołem czy też indywidualizm) postulatom katolickim¹. Z drugiej strony ten specyficzny charakter stosunków państwo-Kościół był wynikiem dwóch czynników: *risorgimento*² i tak zwanej „kwestii rzymskiej”³.

---

1 Por. P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, [w:] *Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie*, red. K. Krzywicka, E. Olszewski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999.

2 *Risorgimento* – okres walk narodu włoskiego o zjednoczenie w latach 1815-1870. Przejawiał się m.in. w publicystyce, działalności spiskowej, powstaniach (lata: 1820, 1831, 1848-1849), konfliktach zbrojnych, zwłaszcza z Austrią (lata: 1848-1849, 1859, 1866). Głównymi działaczami *risorgimento* byli G. Garibaldi, G. Mazzini,

Pomimo pewnych komplikacji we Włoszech powstawały pierwsze organizacje katolickie, takie jak *Ruch Włoskiej Młodzieży Katolickiej* o zasięgu ogólnokrajowym (1868) czy *Stowarzyszenie Rzymskie dla Obrony Interesów Katolickich* (1870)⁴. Aby umożliwić koordynację działalności poszczególnych organizacji, został zwołany I Włoski Kongres Katolicki⁵.

Większość na I Kongresie zdobyli integryści, zwani „nieprzejednanymi”⁶, którzy byli zwolennikami polityki Piusa IX i jego następców. Integryści byli wrogo nastawieni nie tylko wobec państwa włoskiego, ale również wobec liberalnych katolików, którzy dążyli do pojednania Kościoła z państwem. Po przegranych wyborach do parlamentu postanowili głosić ideę „absenteizmu wyborczego”⁷.

Na II Kongresie, który odbył się we Florencji, powołano nową organizację⁸ o nazwie *Opera dei Congressi*⁹, która stała się głównym zrzeszeniem katolickim we Włoszech przez bardzo długi okres

---

B. Cavour. Okres *risorgimento* zakończył się zjednoczeniem Włoch (1861, ostatecznie 1870) pod berłem dynastii sabaudzkiej.

- 3 „Kwestia rzymska” – konflikt między papieżem a państwem włoskim. Został zapoczątkowany likwidacją Państwa Kościelnego w roku 1870 i przyłączeniem go (wraz z Rzymem) do zjednoczonych Włoch. Zakończony w roku 1929 podpisaniem traktatów laterańskich.
- 4 Por. J. Stefanowicz, *Chrześcijańska demokracja*, PAX, Warszawa 1963, s. 69; P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 82.
- 5 Por. J. Stefanowicz, *Chrześcijańska demokracja*, dz. cyt., s. 70; M. Żywczyński, *Włochy nowożytnie 1796-1945*, PIW, Warszawa 1971, s. 218; P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 82.
- 6 „Integryzm” – zespół poglądów i działań tych środowisk katolickich, które, kierując się nauczaniem papieża, w szczególności bł. Piusa IX i św. Piusa X, podejmowały, począwszy od drugiej połowy XIX wieku, akcję w obronie integralności wiary katolickiej oraz społecznego panowania Chrystusa Króla. Por. J. Stefanowicz, *Chrześcijańska demokracja*, dz. cyt., s. 82.
- 7 P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 83.
- 8 Por. tamże; G. Fanello Marcucci, *Luigi Sturzo*, Mondadori, Milano 2004, s. 26-28; G.B. Guerri, *Gli Italiani sotto la Chiesa*, Mondadori, Milano 2003, s. 218-225.
- 9 *Opera dei Congressi* – organizacja skupiająca katolików, powstała w 1875 roku. Składała się z pięciu sekcji, które zajmowały się: organizacją i akcją katolicką w sferze religijnej, działalnością charytatywną, popularyzacją chrześcijańskiego ideału wychowawczego, prasą katolicką i sztuką.

czasu. Jednakże nie była to organizacja jednolita pod względem ideowym – widoczny był podział na „demokratów” i „nieprzejednanych”. Demokraci widzieli potrzebę utworzenia katolickiej partii o charakterze masowym z dobrze skonstruowanym programem¹⁰. Natomiast „nieprzejednani”, którzy kierowali działalnością *Opera dei Congressi*, dążyli do utrzymania całkowitej zależności wszystkich organizacji katolickich od papieża¹¹.

Działacze katoliccy nie korzystali jednak zbyt długo z nieograniczonego udziału w życiu politycznym. Wpływ zasady *non expedit*¹² na rozwój chrześcijańskiej demokracji we Włoszech był znaczący. Zasada ta spowodowała zaostrenie podziału wśród katolików włoskich na prawicę (czyli tzw. „starych”), którzy pozostawali pod całkowitą kontrolą duchowieństwa oraz demokratyczną lewicę katolicką (tzw. „młodzi”), która dążyła do porozumienia między państwem włoskim a Stolicą Apostolską¹³. Oba nurty były również zróżnicowane wewnętrznie, co jeszcze bardziej komplikowało ich działania.

---

10 Programowe oblicze partii katolickiej miało być w późniejszym okresie inspirowane encykliką Leona XIII *Rerum novarum*.

11 Por. P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 83-84; J. Stefanowicz, *Chrześcijańska demokracja*, dz. cyt., s. 67-68.

12 „Zasada *non expedit*” – oznaczała zakaz udziału katolików w życiu politycznym Włoch. Została nałożona przez papieża Piusa IX w marcu 1871 roku (w ten sposób papież zaprotestował przeciwko zajęciu Rzymu przez państwo włoskie). Później przekształcona przez Leona XIII w formułę *non expedit prohibitionem importat*, będącą formalnym zakazem udziału katolików w wyborach parlamentarnych. Dopiero w obliczu sukcesów wyborczych socjalistów, którzy wraz z demokratami i liberałami tworzyli Związek Partii Ludowych, papież Pius X, podtrzymując zasadę *non expedit*, udzielał od niej indywidualnych dyspens, aby umożliwić katolikom głosowanie na kandydatów popieranych przez biskupów. Zakaz został ostatecznie zniesiony przez papieża Benedykta XV we wrześniu 1919 roku. Por. A. Latośńska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, [w:] *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi XXVI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 51-52; P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 84.

13 Por. M. Żywczyński, *Włochy nowożytne 1796-1945*, dz. cyt., s. 219; A. Latośńska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, art. cyt., s. 51-52, P. Łyżwa, *Geneza chrześcijańskiej demokracji we Włoszech*, art. cyt., s. 84.

Pomimo trudności i nieprzejednanej postawy papieża Piusa X katolicy włoscy zdołali zaznaczyć swą obecność w życiu parlamentarnym. Don Luigi Sturzo¹⁴ wystąpił z propozycją utworzenia partii politycznej zrzeszającej nie tylko katolików, ale również i tych, którym bliskie były ideały reprezentowane przez partię¹⁵ i popierających jej program. Pomysł L. Sturzo uzyskał aprobatę papieża Benedykta XV. Papieski sekretarz stanu kardynał Pietro Gasparri¹⁶ zgodził się na dość dużą swobodę polityczną partii, która została formalnie utworzona 18 stycznia 1919 roku w Rzymie¹⁷.

Włoska Partia Ludowa szybko uzyskała poparcie społeczne. Niepełna rok po powstaniu liczyła około 250 tysięcy członków i była powiązana z katolickimi (tzw. „białymi”) związkami zawodowymi. Koncepcja L. Sturzo zakładała całkowitą autonomiczność partii. Jednakże kwestia samodzielności działania nie spotkała się z aprobatą Stolicy Apostolskiej, według której członkowie partii winni być podporządkowani decyzjom Watykanu. Chodziło głównie o to, aby *popolari*¹⁸ nie mogli wchodzić w żadne porozumienia parlamentarne ani z liberałami, ani tym bardziej z socjalistami. W konsekwencji członkowie Włoskiej Partii Ludowej nie byli w stanie współrzędzić w koalicji z innymi partiami, a możliwość samodzielnego sprawowania władzy przez chrześcijańską demokrację była w owym czasie nierealna¹⁹.

---

14 Luigi Sturzo (1871-1959) był księdzem, politykiem, pisarzem, założycielem Włoskiej Partii Ludowej (*Partito popolare italiano*), a także aktywnym działaczem antyfaszystowskiej opozycji. Por. A. Latosińska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, art. cyt., s. 51-52.

15 Chodziło o Włoską Partię Ludową (*Partito popolare italiano*). Por. A. Latosińska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, dz. cyt., s. 57-58.

16 Pietro Gasparri (1852-1934), kardynał, doktor prawa kanonicznego i cywilnego, w październiku 1914 roku z nominacji papieża Benedykta XV został mianowany sekretarzem stanu.

17 Por. A. Latosińska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, dz. cyt., s. 57-58.

18 *Popolari* to potoczna nazwa członków *Partito popolare italiano* – Włoskiej Partii Ludowej.

19 Por. A. Latosińska, *Z rozważań nad ideologią polityczną Luigiego Sturza (1919-1924)*, dz. cyt., s. 58-59.

Począwszy od roku 1922 Włoska Partia Ludowa zaczęła z wolna chylić się ku upadkowi. Co prawda miała jeszcze kilku przedstawicieli w parlamencie, ale nie była w stanie zapewnić właściwego kierunku rozwoju życia politycznego zgodnego z jej programem²⁰.

Wraz z zabójstwem socjalisty Giacomo Matteottiego²¹ działalność wszelkiej opozycji w stosunku do partii faszystowskiej (w tym również katolików, którzy nie popierali faszystowskiego reżimu)²² została zagrożona.

Nie zmienia to faktu, że katolicy dalej brali udział w życiu politycznym, bądź w ukryciu, z obawy przed represjami ze strony faszystów, bądź też na emigracji²³.

Sytuacja uległa zmianie po podpisaniu paktów laterańskich²⁴. W dniu 11 lutego 1929 roku ugodę na Lateranie podpisali Benito Mussolini²⁵ i sekretarz stanu kardynał Pietro Gasparri. W takiej chwili dla Włochów – w zdecydowanej większości katolików, biorących udział w życiu politycznym kraju – istotne było stanowisko kleru, które nie było jednolite²⁶. Część duchowieństwa potępiała faszystowską doktrynę, część popierała reżim B. Mussoliniego. Opinie Włochów w tym względzie były podzielone tak samo, jak opinie duchownych. Jednak przy faszystowskiej cenzurze opinie

---

20 Por. M. Vaussard, *Histoire de la Démocratie Chrétienne I*, Éditions du Seuil, Paris 1956, s. 260.

21 Giacomo Matteotti (1885-1924), włoski polityk socjalistyczny, zamordowany w Rzymie przez faszystowską bojówkę w 1924 roku.

22 Trzeba pamiętać o tym, że w tym okresie czasu katolicy byli podzieleni w swych ocenach dotyczących faszyzmu. Część z nich uważała bowiem partię faszystowską za ratunek przed komunizmem.

23 Antyfaszystowską działalność na emigracji prowadził m.in. don Luigi Sturzo.

24 „Pakty laterańskie” – składały się z traktatu, konwencji finansowej i konkordatu. Na podstawie traktatu powstało Miasto Watykańskie (Città del Vaticano) jako odrębne, suwerenne państwo, z prawem do posiadania własnej armii, policji, sądownictwa, gazet itp. Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 524-525.

25 Benito Mussolini (1883-1945), współtwórca włoskiego faszyzmu i przywódca faszystowskich Włoch, jeden z najsłynniejszych dyktatorów XX wieku, przywódca Republiki Salò (Włoskiej Republiki Socjalnej) od 23 września 1943 roku do 26 kwietnia 1945 roku.

26 Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 524-525.

krytyczne kleru w stosunku do reżimu (a więc mogące wpływać na zdanie katolików) z trudnościami docierały do społeczeństwa. Natomiast współdziałanie Kościoła z faszystowskim państwem dla części katolików było niemożliwe do zaakceptowania²⁷.

Głównym zadaniem, jakie stawiali sobie antyfaszystowscy działacze katolicki (na równi z innymi antyfaszystami), była działalność propagandowa mająca uzmysłwić światowej opinii publicznej, czym faktycznie był faszystowski reżim.

Po przystąpieniu Włoch do II wojny światowej²⁸ sytuacja wewnętrzna kraju skomplikowała się jeszcze bardziej. Społeczeństwo było dotknięte brakiem żywności, szybkim wzrostem cen²⁹ oraz powtarzającymi się nalotami bombowymi. Nastroje niezadowolenia i frustracji zaczęła wykorzystywać antyfaszystowska opozycja, która dążyła do zjednoczenia swych sił w walce z reżimem B. Mussoliniego. Od lata 1942 roku wznowili aktywną działalność chadecy, którzy, bazując na organizacjach katolickich, przystąpili do odbudowy swojej partii³⁰.

W grudniu 1942 roku, w Turynie został utworzony komitet antyfaszystowski, w którym obok komunistów, socjalistów i Partii Czynu³¹ znaleźli się również chrześcijańscy demokraci³².

---

27 Oficjalny dziennik watykański „L'Osservatore Romano” był kolportowany bez problemów i przeszkód wyłącznie na terenie Città del Vaticano. Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 525; G.B. Guerri, *Gli Italiani sotto la Chiesa*, dz. cyt., s. 284-290.

28 W dniu 10 czerwca 1940 roku Włochy wypowiedziały wojnę Francji i Wielkiej Brytanii. Kilka miesięcy później, 27 września 1940 roku Włochy zawarły z Niemcami i Japonią układ przewidujący podział świata na strefy wpływów (Włochom miała przypaść w udziale strefa śródziemnomorska). Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 540-541; E. Gentile, *La Grande Italia. Il mito della nazione nel XX secolo*, Editori Laterza, Roma – Bari 2006, s. 208-225.

29 Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 543.

30 Por. tamże.

31 Partia Czynu (*Partito d'Azione*), 1942-1947, antyfaszystowska partia włoska, o orientacji demokratyczno-zjednoczeniowej, będąca zdecydowanym przeciwnikiem monarchii we Włoszech. Por. M. Vaussard, *Histoire de la Démocratie Chrétienne I*, dz. cyt., s. 270-272.

32 Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 543-544.

Wiosną 1943 roku istniały już dwa komitety antyfaszystowskie: w Rzymie, umiarkowany, pragnący współdziałać z monarchią, i w Mediolanie, bardziej radykalny, z udziałem komunistów³³. Ogromne zadowolenie społeczeństwa wzbudziło odsunięcie od władzy B. Mussoliniego i późniejsze osadzenie i skazanie dyktatora³⁴.

W momencie zakończenia działań wojennych Włochy były w szalenie trudnej sytuacji politycznej i ekonomicznej. Jednocześnie prowadzona była akcja „oczyszczania”, która miała całkowicie wykorzenić faszyzm we Włoszech³⁵. Jednakże już w 1946 roku nastąpił odwrót od takiej polityki. Pierwszą tego oznaką było łagodne traktowanie przez sądy i trybunały byłych faszystów, następnie doszło nawet do ogłoszenia przez rząd amnestii, co uzasadniono potrzebą narodowego pojednania³⁶.

W wyniku referendum z dnia 2 czerwca 1946 roku Włochy stały się republiką. W wyborach do Zgromadzenia Ustawodawczego najwięcej głosów uzyskała chrześcijańska demokracja³⁷. Oznaczało to początek realnego wpływu katolików na kształt powojennego życia politycznego Włoch. Choć pierwsze rządy włoskie miały trudności z przewyciężaniem kryzysu ekonomicznego, to popularność chrześcijańskiej demokracji była bardzo duża. W wyborach

---

33 Por. tamże; M. Żywczyński, *Włochy nowożytne 1796-1945*, dz. cyt., s. 310-311.

34 W dniu 24 lipca 1943 roku obradowała Wielka Rada Faszystowska, która przegłosowała wotum nieufności dla B. Mussoliniego, stosunkiem głosów 19 do 7. Następnego dnia król Vittorio Emanuel III powołał na stanowisko premiera marszałka Pietro Badoglio, a sam Duce został aresztowany i usunięty na wyspę Ponza. W kwietniu 1945 roku Mussolini postanowił uciec do Szwajcarii. W trakcie transportu został jednak rozpoznany i pojmany przez partyzantów. Wraz ze swą kochanką Clarą Petacci B. Mussolini został rozstrzelany 28 kwietnia 1945 roku. Ich ciała zostały przewiezione do Mediolanu, gdzie wystawiono je na widok publiczny.

35 Por. M. Bankowicz, *Faszyzm w życiu politycznym powojennych Włoch*, <http://veda.fsv.cuni.cz/doc/KonferenceRCS/ter_bankowicz.doc> (dostęp: 18.10.2010).

36 Por. tamże.

37 W wyborach tych zwyciężyły partie masowe: chadecja uzyskała 35,2% głosów, socjaliści 20,7%, natomiast komuniści 18,9%. Pozostałe partie nie zdołały uzyskać nawet 10% głosów poparcia. Por. J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 555.

roku 1948 chadecja ponownie odniosła zwycięstwo³⁸. Na czele rządu stanął Alcide de Gasperi³⁹, który nie uległ żądaniom Watykanu, aby w nowym rządzie zasiadali wyłącznie katolicy. W rządzie tym znaleźli się, obok chadeków, także socjaliści, liberałowie i republikanie⁴⁰.

Choć chrześcijańska demokracja przeżywała w późniejszym dziesięcioleciu wzloty i upadki⁴¹, to można powiedzieć, że od chwili powojennych wyborów parlamentarnych datuje się aktywny udział katolików włoskich w życiu politycznym kraju, który trwa aż do dnia dzisiejszego.

Kwestią wymagającą odrębnych, szerszych badań, stanowiących materiał do osobnego artykułu, jest aktywny udział w życiu politycznym tych katolików, którzy przynależą do różnych ugrupowań mafijnych⁴² działających na południu Włoch.

Agnieszka Latosińska, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Katedrze Nauk Politycznych Wydziału Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

---

38 Wybory te odbyły się 18 kwietnia 1948 roku. W ich wyniku chadecja uzyskała 48,55% poparcia (12,7 mln głosów).

39 Alcide de Gasperi (1881-1954), włoski polityk, w latach 1943-1954 przewodniczący chrześcijańskiej demokracji, premier Włoch w latach 1945-1954, rzecznik zjednoczenia Europy.

40 Por. M. Vaussard, *Histoire de la Démocratie Chrétienne I*, dz. cyt., s. 282-284; J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, dz. cyt., s. 560-561.

41 Do lat 90. XX wieku chrześcijańska demokracja wielokrotnie współtworzyła rządy koalicyjne. Jednym z jej przywódców był wieloletni premier Włoch, Aldo Moro. Rozwiązaniu uległa w roku 1993, między innymi z powodu serii afer korupcyjnych (*Tangentopoli*). Po jej rozwiązaniu założona została nowa partia o nazwie Centrum Chrześcijańsko-Demokratyczne (*Centro Cristiano Democratico*), działająca w latach 1994-2002.

42 Chodzi o cztery największe grupy mafijne: Cosa Nostra (Sycylia), Camorra (Kampania), 'Ndrangheta (Kalabria), Sacra Corona Unita (Apulia). Zdecydowana większość członków tych organizacji to ludzie uważający się za praktykujących katolików.